

А.С. Полторак

ПВНЗ «Європейський університет» м. Миколаїв, Україна

ВПЛИВ ОБСЯГІВ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА УПРАВЛІННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

Постановка проблеми. В процесі господарської діяльності сучасних підприємств одними з основних джерел збільшення грошових коштів в обороті залишаються платежі від дебіторів підприємства. Постійний дефіцит грошових коштів змушує підприємства змінювати умови продажу товарів, робіт та послуг, змінювати практику отримання грошових коштів, розробляти нову політику надання товарного кредиту [1, с. 220-228].

Облік реальних вигод чи витрат від прийнятих кредитних рішень може розглядатися як інструмент збільшення продажів та підвищення оборотності поточних активів. Саме тому використання різних прийомів управління дебіторською заборгованістю стає однією з важливих задач підвищення ефективності використання оборотних активів сучасних суб'єктів господарювання. Аналіз структури і динаміки змін дебіторської заборгованості надасть можливість виявити наявних недоліків в управлінні заборгованостями на підприємствах АПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми впливу дебіторської заборгованості на управління оборотними активами підприємств зробили такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як Л.В. Таратута, Н.В. Потриваєва, К.О. Кучманіч, М.Я. Яструбський, Tamara Milenkovic-Kerkovica, Oliver M. Rui, О.В. Лепьохін, Wenfeng Wu, Chongfeng Wu, Ksenija Dencic-Mihajlov, Sushil Gupta, Kaushik Dutta та інші.

Wenfeng Wu, Oliver M. Rui, Chongfeng Wu у своїх працях аналізували взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованості, ефективно використання товарного кредиту в ролі інструменту короткострокового фінансування, політику використання дебіторської заборгованості в ролі забезпечення за кредитами [2, с. 2868-2883].

Tamara Milenkovic-Kerkovica, Ksenija Dencic-Mihajlov розглядають такий прийом управління дебіторською заборгованістю як факторинг, який може бути використаний для збільшення оборотності капіталу та можливості реалізації товарів новим групам покупців. Однак використання факторингу обмежено наявними недоліками, такими як значна сума чистих

збитків через отримання неповної суми боргу; втрати інформації про боржників, як потенційних клієнтів; втрати контролю над боржниками [3, с. 428-435]. Вплив використання факторингу на діяльність малих та середніх підприємств також розглядається у працях Leora Klapper [4, с. 3111-3130].

Sushil Gupta, Kaushik Dutta у своїх роботах розглядають сучасні методи управління готівковими коштами, грошові потоки в ланцюзі постачань з метою планування платежів в рамках обмежень, взаємозв'язок дебіторської і кредиторської заборгованостей [5, с. 47-56].

Salima Y. Paul, S. Susela Devi, Chee Ghee Tehc у своїй праці розглядають вплив прострочених платежів на прибутковість підприємств, доводячи існування зворотного зв'язку терміну дебіторської заборгованості з рентабельністю підприємств [6, с. 777-792].

Однак через зміни у діяльності підприємств АПК значна кількість аспектів управління дебіторською заборгованістю як важливою частиною оборотних активів потребують подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає в аналізі структури та динаміки змін дебіторської заборгованості підприємств АПК Миколаївської області за період 2007-2011 рр. та виявлення впливу обсягів дебіторської заборгованості на управління оборотними активами підприємств АПК Миколаївської області. Дослідження динаміки заборгованостей з урахуванням регіональних особливостей є науковою новизною статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління дебіторською заборгованістю – одна з основних проблем в управлінні оборотними активами підприємств АПК України, які постійно перебувають у фінансово залежному, нестабільному становищі [7, с. 272-279]. Аналіз стану дебіторської заборгованості вимагає, по-перше, виявлення основних тенденцій формування як дебіторської, так і кредиторської заборгованостей, на підприємствах АПК Миколаївської області і по економіці області в цілому.

За результатами аналізу структури зведеного балансу підприємств України за 2005-2011 рр., зроблено висновок, що загальна сума кредиторської заборгованості суттєво перевищує суму дебіторської заборгованості (рис. 1, 2).

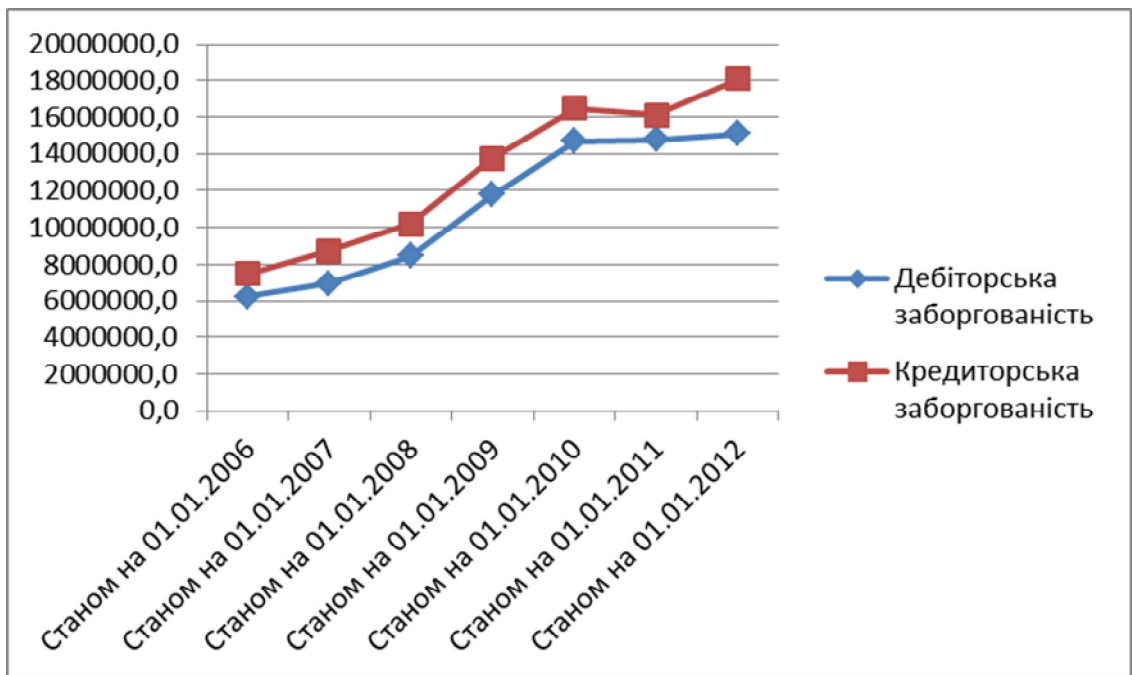

Рис. 1. Дебіторська та кредиторська заборгованість по економіці підприємств Миколаївської області, тис. грн*

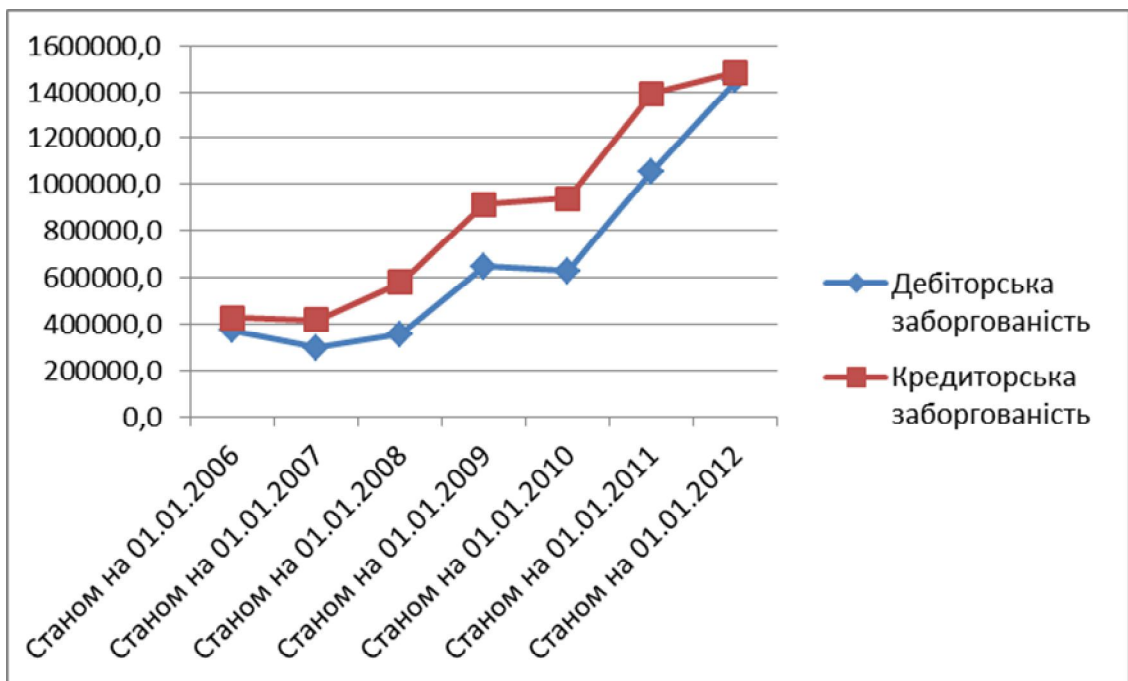

Рис. 2. Дебіторська та кредиторська заборгованість на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області, тис. грн*

* Розроблено за даними Головного управління статистики Миколаївської області [8, 9]

Взагалі за період 2005-2011 рр. в економіці підприємств Миколаївської області суттєво збільшилась і сума дебіторської, і сума кредиторської заборгованості, крім того, існує тенденція стабільного зростання цих показників. З 2005 по 2011 рр. загальна сума дебіторської заборгованості підприємств Миколаївської області збільшилась з 6252,5 млн грн до 15084,3 млн грн, тобто зросла більш ніж у 2,41 раза. За досліджуваний період загальна сума кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області збільшилась з 7474,3 млн грн до 18069,0 млн грн, тобто зросла більш ніж у 2,42 раза. Представлена інформація відображає практично однаковий темп зростання дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, збільшення дебіторської заборгованості призводить до нестачі вільних грошових коштів, що, у свою чергу, збільшує кредиторську заборгованість перед контрагентами та за іншими платежами [10, с. 276-282].

За період 2005-2011 рр. по підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області також спостерігається збільшення сум дебіторської та кредиторської заборгованостей. З 2005 по 2011 рр. загальна сума дебіторської заборгованості цих підприємств збільшилась з 372,4 млн грн до 1445,7 млн грн, тобто зросла більш ніж у 3,88 раза. За досліджуваний період загальна сума кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області збільшилась з 426,9 млн грн до 1483,5 млн грн, тобто зросла більш ніж у 3,48 раза. Таким чином, темп зростання кредиторської заборгованості на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області за період 2005-2011 рр. вищий за темп зростання дебіторської заборгованості.

В загальній структурі дебіторської заборгованості підприємств Миколаївської області найбільшу питому вагу складає заборгованість між підприємствами за товари, роботи та послуги, однак існує тенденція до зменшення питомої ваги дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги в загальній структурі дебіторської заборгованості. Так, наприкінці 2005 р. питома вага дебіторської заборгованості між підприємствами Миколаївської області становила 66,2 % від загальної суми дебіторської заборгованості, а на початок 2012 р. – всього 46,4 %.

Однак питома вага дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області становила наприкінці 2005 р. 48,8 % від загальної суми дебіторської заборгованості, а на початок 2012 р. – 57,7 %. Таким чином, дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги підприємств сільського господарства, мисливства та лісового

господарства Миколаївської області також складає найбільшу частину загальної суми дебіторської заборгованості, крім того, спостерігається зростання питомої ваги дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги в загальній структурі дебіторської заборгованості.

В структурі кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області питома вага кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги станом на 31.12.2005 р. становила 64 % від загальної суми кредиторської заборгованості, а вже на початок 2012 р. питома вага кредиторської заборгованості між підприємствами України зменшилась до 46,7 % від загальної суми кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області. Аналогічна тенденція до зменшення питомої ваги кредиторської заборгованості між підприємствами спостерігається і на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області.

В загальній структурі джерел виникнення активів підприємств Миколаївської області питома вага кредиторської заборгованості поступово збільшується (з 30,77 % у 2005 р. до 31,86 % у 2011 р.), аналогічне збільшення спостерігається і на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області (з 15,09 % у 2005 р. до 23,03 % у 2011 р.). Таким чином, у фінансуванні оборотних активів підприємств Миколаївської області важливу роль відіграє кредиторська заборгованість, обсяги якої в абсолютних та відносних показниках поступово зростають.

Проаналізувавши обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області з обсягами ВРП області (табл. 1), робимо висновок, що частки заборгованостей у ВРП Миколаївської області за період з 2005 по 2011 рр. повільно знижуються. Окреме збільшення спостерігалось у 2008-2009 рр., на які припала світова економічна криза, що збільшила проблему неплатежів.

Розрахуємо середній темп (коефіцієнт) росту дебіторської заборгованості за період 2005-2011 рр.

$$\Delta \bar{T}_{д.з.} = \sqrt[n]{\prod T_p^y} = \sqrt[7]{111.6 \times 121.44 \times 139.15 \times 124.63 \times 100.53 \times 102.12} = 115.81\%, \quad (1)$$

де $\Delta \bar{T}_{д.з.}$ – середній темп (коефіцієнт) росту дебіторської заборгованості;

n – кількість періодів;

T_p^y – ланцюгові темпи росту за досліджуваний період.

Аналогічно розрахуємо середній темп (коефіцієнт) росту кредиторської заборгованості за період 2005-2011 рр.

$$\Delta\bar{T}_{к.з.} = \sqrt[n-1]{\prod T_p^y} = \sqrt[7-1]{116.85 \times 116.85 \times 134.81 \times 119.86 \times 97.78 \times 112.06} = 115.85\%, \quad (2)$$

де $\Delta\bar{T}_{к.з.}$ – середній темп (коефіцієнт) росту кредиторської заборгованості;

n – кількість періодів;

T_p^y – ланцюгові темпи росту за досліджуваний період.

1. Порівняння обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств Миколаївської області з обсягами ВРП у 2005-2011 рр.

Показник	Значення						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Дебіторська заборгованість, млн грн	6252,5	6977,6	8473,5	11790,7	14694,3	14771,5	15084,3
Цепні темпи росту дебіторської заборгованості, %	-	111,60	121,44	139,15	124,63	100,53	102,12
Кредиторська заборгованість, млн грн	7474,3	8733,6	10204,8	13757,4	16489,7	16124,2	18069,0
Ланцюгові темпи росту кредиторської заборгованості, %	-	116,85	116,85	134,81	119,86	97,78	112,06
Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською, млн грн	1221,8	1756	1731,3	1966,7	1795,4	1352,7	2984,7
ВРП, млн грн	9553	11876	14767	19410	20336	24055	24344
Цепні темпи росту ВРП, %	-	124,3	124,3	131,4	104,8	118,3	101,2
Частка дебіторської заборгованості у ВРП області, %	65,5	58,8	57,4	60,7	72,3	61,4	62,0
Частка кредиторської заборгованості у ВРП області, %	78,2	73,5	69,1	70,9	81,1	67,0	74,2

Використовуючи формули (1), (2) та дані, щодо рівня індексу споживчих цін за період 2005-2011 рр., отримуємо середні темпи (коефіцієнти) росту дебіторської та кредиторської заборгованості за період 2005-2011 рр., скореговані на рівень інфляції. Вони становлять 116,68 % та 116,71 % відповідно.

Аналогічно розрахуємо середній темп (коефіцієнт) росту ВПР Миколаївської області за період 2005-2011 рр.

$$\Delta \bar{T}_{\text{впр}} = \sqrt[n]{\prod T_p^y} = \sqrt[7]{124.3 \times 124.3 \times 131.4 \times 104.8 \times 118.3 \times 101.2} = 116.86\% \quad (3)$$

де $\Delta \bar{T}_{\text{впр}}$ – середній темп (коефіцієнт) росту ВПР за період 2007-2011 рр.;

n – кількість періодів;

T_p^y – ланцюгові темпи росту за досліджуваний період.

Таким чином, зростання ВПР Миколаївської області проходить швидшими темпами, ніж зростання заборгованостей (рис. 3). Темпи росту ВПР в середньому становили 116,86 %, а дебіторської і кредиторської заборгованостей – 115,81 % та 115,85 % відповідно.

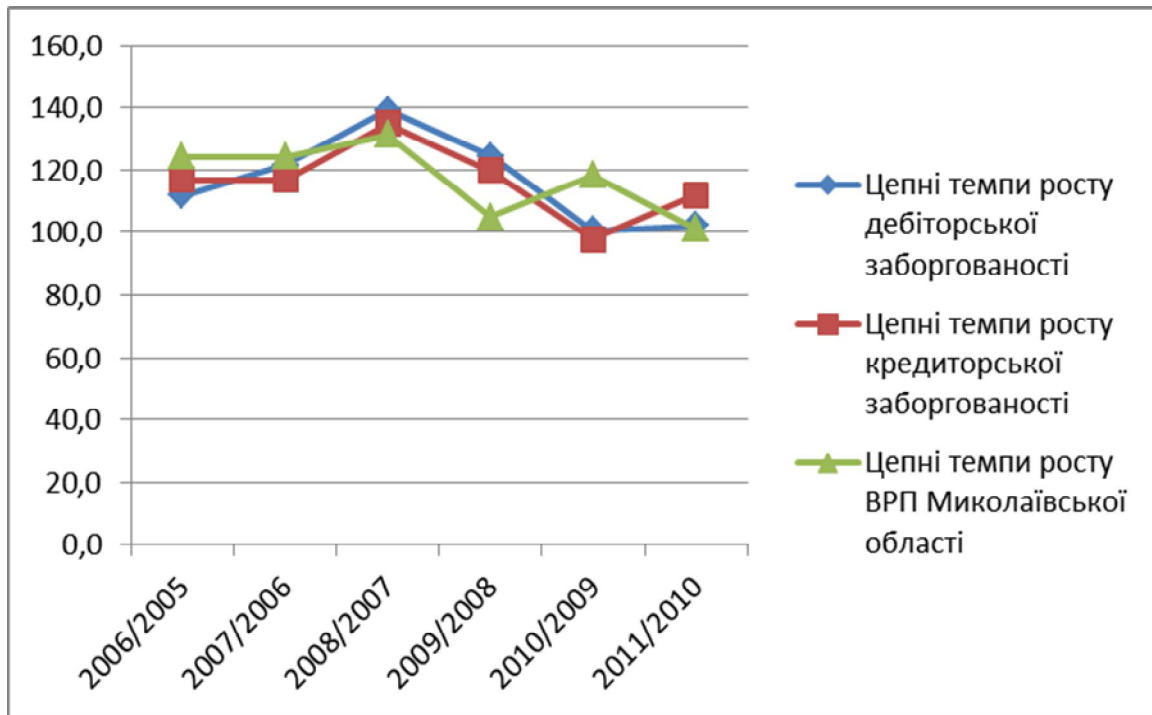

Рис. 3. Порівняння ланцюгових темпів зростання ВПР Миколаївської області та заборгованості підприємств області

Питома вага дебіторської заборгованості у ВРП Миколаївської області зменшилась у 2011 р. на 3,5 % порівняно з 2005 р., а кредиторської – на 4 %, що свідчить про позитивні зрушення в управлінні цими складовими оборотних активів та зобов'язань.

Суттєве перевищення питомої ваги кредиторської заборгованості у ВРП Миколаївської області (станом на 31.12.2011 р. – 74,2 %) над питомою вагою дебіторської заборгованості у ВРП Миколаївської області (станом на 31.12.2011 р. – 62,0 %) можна пояснити невисокими фінансовими можливостями підприємств, нестабільністю процентних ставок за кредитами, а також недосконалістю управління оборотними активами підприємств.

Таким чином, значне перевищення у ВРП Миколаївської області питомої ваги кредиторської заборгованості над питомою вагою дебіторської заборгованості обов'язково призводить до нестачі вільних грошових коштів, зниження рівня ліквідності та платоспроможності суб'єктів господарювання, збільшення термінів погашення заборгованостей між ними, залучення додаткових запозичених коштів.

Аналізуючи підприємства сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області, робимо висновок, що в досліджуваній галузі дебіторська заборгованість також постійно зростає. Станом на 31.12.2011 р. дебіторська заборгованість підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області досягла 1445,7 млн грн, що становить 9,58 % відповідних показників по економіці Миколаївської області, а кредиторська заборгованість – 1483,5 млн грн, або 8,21 %.

Використовуючи формули (1) та (2), отримуємо середні темпи (коефіцієнти) росту дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області за період 2005-2011 рр., які становлять 125,37 % та 123,09 % відповідно, що на 9,56 % та 7,24 % більше від відповідних показників середніх темпів (коефіцієнтів) росту дебіторської та кредиторської заборгованості по економіці Миколаївської області.

Таким чином, виявлена тенденція щодо погіршення якості кредиторської заборгованості по економіці Миколаївської області відмічена також на підприємствах АПК цієї області.

2. Динаміка заборгованостей підприємств сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області порівняно з заборгованістю підприємств по економіці області за 2005-2011 рр.

Показник	Значення						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
По економіці Миколаївської області							
Дебіторська заборгованість, млн грн	6252,5	6977,6	8473,5	11790,7	14694,3	14771,5	15084,3
Ланцюгові темпи росту дебіторської заборгованості, %	-	111,60	121,44	139,15	124,63	100,53	102,12
Кредиторська заборгованість, млн грн	7474,3	8733,6	10204,8	13757,4	16489,7	16124,2	18069,0
Ланцюгові темпи росту кредиторської заборгованості, %	-	116,85	116,85	134,81	119,86	97,78	112,06
Співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями	0,84	0,8	0,83	0,86	0,89	0,92	0,83
По підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства Миколаївської області							
Дебіторська заборгованість, млн грн	372,4	298,2	357,7	647,2	627,3	1055,0	1445,7
Ланцюгові темпи росту дебіторської заборгованості, %	-	80,1	120,0	180,9	96,9	168,2	137,0
Кредиторська заборгованість, млн грн	426,9	417,7	580,1	911,8	939,7	1393,5	1483,5
Ланцюгові темпи росту кредиторської заборгованості, %	-	97,8	138,9	157,2	103,1	148,3	106,5
Співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями	0,87	0,71	0,62	0,71	0,67	0,76	0,97

Виявлені негативні тенденції в обсягах та темпах росту заборгованостей вимагають впровадження в господарську діяльність підприємств АПК Миколаївської області особливих механізмів управління оборотними активами та поточними зобов'язаннями, які б з урахуванням специфіки функціонування підприємств АПК покращили управління дебіторською та кредиторською заборгованостями та відповідали сучасним ринковим умовам, одним з яких є факторинг, який в міжнародній практиці є досить розповсюдженою операцією [11, с. 291-301].

На рис. 4 представлено співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей по економіці Миколаївської області та на підприємствах АПК Миколаївської області, за яким робимо висновок, що співвідношення заборгованостей по економіці Миколаївської області більш стабільне порівняно зі співвідношенням заборгованостей на підприємствах сільського господарства, мисливства та лісового господарства області, однак у середньому кредиторська заборгованість постійно перевищує дебіторську.

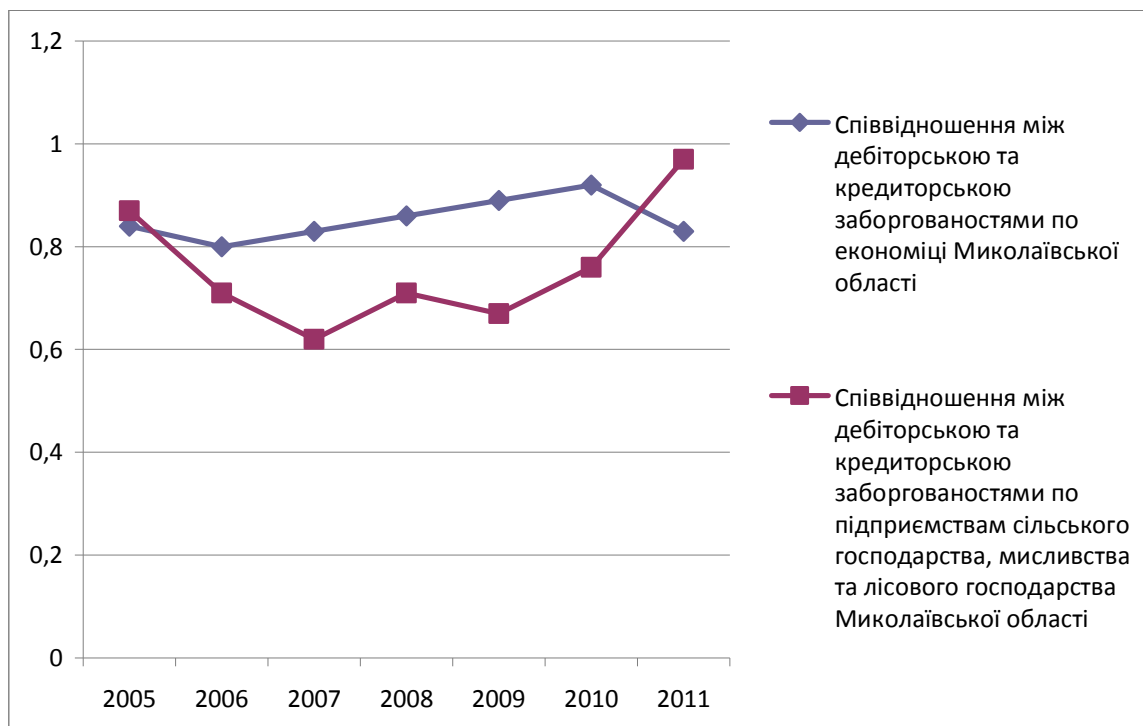

Рис. 4. Співвідношення між заборгованостями по економіці Миколаївської області та на підприємствах АПК Миколаївської області

Таким чином, проаналізувавши зведений баланс підприємств Миколаївської області за період 2005-2011 рр., виявили, що загальна сума кредиторської заборгованості значно перевищує суму дебіторської

заборгованості, крім того, спостерігається стабільне зростання суми заборгованостей (за досліджуваний період суми дебіторської та кредиторської заборгованостей зросли майже у 2,5 раза). Темп зростання заборгованостей на підприємствах АПК Миколаївської області за період 2005-2011 рр. вищий за відповідний темп зростання по економіці Миколаївської області (дебіторська заборгованість зросла більш ніж у 3,8 раза, кредиторська заборгованість – майже у 3,5 раза).

Крім того, зроблено висновок, що питома вага кредиторської заборгованості в загальній структурі джерел виникнення активів поступово збільшується, аналогічне зростання спостерігається і на підприємствах АПК Миколаївської області.

Необхідно також зазначити, що частки заборгованостей у ВРП Миколаївської області за період з 2005 по 2011 рр. повільно знижуються, винятком були 2008-2009 рр., на які припала світова економічна криза, що збільшила проблему неплатежів. Таким чином, зростання ВРП Миколаївської області проходить швидшими темпами, ніж зростання заборгованостей, що свідчить про позитивні зрушення в управлінні цими складовими оборотних активів та зобов'язань, стабілізацію економічної ситуації в країні, у тому числі з розрахунково-платіжною дисципліною між підприємствами.

Висновки з проведеного дослідження. Суттєве перевищення питомої ваги кредиторської заборгованості у ВРП Миколаївської області над питомою вагою дебіторської заборгованості пояснюється невисокими фінансовими можливостями підприємств, нестабільністю процентних ставок за кредитами, а також недосконалістю управління оборотними активами підприємств, що призводить до нестачі вільних грошових коштів, зниження рівня ліквідності та платоспроможності суб'єктів господарювання, збільшення термінів погашення заборгованостей між ними, залучення додаткових запозичених коштів.

Виявлені негативні тенденції в обсягах та темпах росту заборгованостей вимагають впровадження в господарську діяльність підприємств АПК Миколаївської області особливих механізмів управління оборотними активами та поточними зобов'язаннями, які б з урахуванням специфіки функціонування підприємств АПК покращили управління дебіторською та кредиторською заборгованостями та відповідали сучасним ринковим умовам.

Отже, логічна послідовність проведеного аналізу темпів зросту дебіторської заборгованості в цілому по підприємствах Миколаївської області та, зокрема, на підприємствах АПК області сприятиме покращенню ефективних механізмів управління дебіторською заборгованістю за

допомогою таких прийомів: аналіз заборгованості за видами продукції для виявлення невігідних з точки зору інкасації товарів; проведення АВС-аналізу дебіторів; оцінка вартості наявної дебіторської заборгованості та зменшення її на суму безнадійних боргів; облік замовлень та встановлення характеру дебіторської заборгованості; контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості; оцінка можливості факторингу, використання якого значно ширше в країнах з вищим рівнем економічного розвитку [12, с. 223-231]; визначення конкретних розмірів знижок при достроковій оплаті.

Бібліографічний список: 1. Таратута Л.В. Управління поточною дебіторською заборгованістю в умовах кризи / Л.В. Таратута // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 4. – С. 220-228. 2. Wu W. Trade credit, cash holdings, and financial deepening: Evidence from a transitional economy / Wenfeng Wu, Oliver M. Rui, Chongfeng Wu // Journal of Banking & Finance. – 2012. – № 36. – pp. 2868–2883. 3. Milenkovic-Kerkovica T. Factoring In the Changing Environment: Legal and Financial Aspects / Tamara Milenkovic-Kerkovica, Ksenija Dencic-Mihajlov // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2012. – № 44. – pp. 428–435. 4. Klapper L. The role of factoring for financing small and medium enterprises / Leora Klapper // Journal of Banking & Finance. – 2006. – № 30. – pp. 3111–3130. 5. Gupta S. Modeling of financial supply chain / Sushil Gupta, Kaushik Dutta // European Journal of Operational Research. – 2011. – № 211. – pp. 47–56. 6. Paul S.Y. Impact of late payment on Firms' profitability: Empirical evidence from Malaysia. / Salima Y. Paul, S. Susela Devi, Chee Ghee Tehc // Pacific-Basin Finance Journal. – 2012. – № 20. – pp. 777–792. 7. Потриваєва Н.В. Дебіторська і кредиторська заборгованість сільськогосподарських підприємств у контексті кризи неплатежів / Н.В. Потриваєва, К.О. Кучманіч // Економічний простір. – 2012. – № 63. – С. 272-279. 8. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств : статистичний збірник. – Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2012. – 126 с. 9. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2011 рік: статистичний збірник. – Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2012. – 644 с. 10. Фарйон О.О. Дебіторська та кредиторська заборгованість: контроль та управління як запорука успішного розвитку / О.О. Фарйон, М.Я. Яструбський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.4 – С. 276-282. 11. Sopranzetti Ben J. Selling accounts receivable and the underinvestment problem / Ben J. Sopranzetti // The Quarterly Review of Economics and Finance. – 1999. – № 39. – pp. 291-301. 12. Лепьохін О.В. Управління дебіторською заборгованістю як

передумова забезпечення життєдіяльності підприємств / О.В. Лепьохін // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.17. – С. 223-231.

Полторак А.С. Влияние объемов дебиторской задолженности на управление и повышение эффективности использования оборотных активов. Осуществлен анализ размеров и темпов роста дебиторской и кредиторской задолженностей по экономике Николаевской области и на предприятиях АПК Николаевской области, вычислено соотношение дебиторской и кредиторской задолженностей и средние темпы роста задолженностей на этих предприятиях за период 2005-2011 гг., проведено сравнение размеров дебиторской и кредиторской задолженностей предприятий Николаевской области с объемами ВРП области.

Poltorak A. Influence of volumes of account receivable is on management and increase of efficiency of the use of circulating assets. The analysis of the volume and growth of receivables and payables on the example of the economy of Mykolayiv region and agricultural enterprises Mykolayiv region, calculated the ratio of accounts receivable and payable and the average growth rate of arrears for the period 2005-2011 biennium, the comparison of receivables and payables of Mykolayiv region volumes of GRP region.